

ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ

УДК 261.8

Ю. С. Гуцалюк,*аспірант кафедри релігієзнавства і теології
Національний університет «Острозька академія»*

ФЕНОМЕН ЕКУМЕНІЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ

У статті аналізується поняття та феномен екуменізму в сучасному світі та його значення в релігійному житті.

Ключові слова: екуменізм, деномінація, церква, діалог.

The phenomenon of ecumenism and his role is in religious life

The concept and phenomenon of ecumenism in the modern world and its significance in the religious life are being analyzed in the article.

Key words: ecumenism, denomination, church, dialogue.

Актуальність теми зумовлена об'єктивною необхідністю вивчення феномену екуменізму та осмислення його в широкому філософському та релігійно-культурному аспектах. Явище церковної конфліктогенності, міжконфесійний діалог, християнська єдність та порозуміння – усі ці поняття дедалі частіше опиняються у центрі уваги українських та зарубіжних засобів масової інформації. У контексті будь-якої релігії вживається поняття екуменізму.

Ця проблема становить також значний науковий інтерес. Зокрема, про екуменічний потенціал релігій писав Ж.-П. Віллем, А. Кураєв. Окремі питання, що стосуються безпосередньо стану та перспектив екуменізму, висвітлені у працях М. Мариновича «Українська ідея і християнство, або коли грацюють кольорові коні апокаліпсису» та Й. Яроцького «Екуменізм: стан, проблеми сучасного розвитку». Так, О. Кисельов у своїх статтях яскраво висвітлює проблеми екуменічних перспектив в Україні. Завдяки їхнім працям та низці інших авторів можна проаналізувати і дослідити явище екуменізму, тему міжконфесійних діалогів у світі та в Україні. Проте у їхніх працях лише по-

біжно розглядаються питання розвитку екуменізму, його перспектив.

Завданням статті є спроба проаналізувати явище екуменізму як такого та його значення й актуальність для релігії.

Насамперед слід зазначити, що поняття «екуменізм» і «екуменічний рух» походять від грецького «oikumene» та латинського «osimenus», що означає відповідно «населена земля» і «вселенський». Ще одне грецьке слово, з яким пов'язане поняття «екуменізм», – «oikoumenikos», що означає, «той, що об'єднує всю землю», «загальний». У всіх визначеннях наявна спрямованість руху: на зближення, консолідацію, єдність. Досягнення єдності, консолідації можливе лише за умов зближення, і навпаки зближення можливе за умови певної єдності. У сучасному вигляді екуменізм з'явився у ХХ столітті. Офіційним початком виникнення екуменічного руху вважають 1910 рік [5, с. 14].

Необхідно зазначити в наявних визначеннях екуменізму суб'єктів руху. В деяких дефініціях вони не зазначені взагалі, а в інших ними виступають церкви. Але багато дослідників говорять про об'єднання християн, і тому суб'єктами є не інституції – церкви чи деномінації, а особи – християн чи сукупність осіб. Немає одностайності й у поглядах на об'єкт єдності. У дефініціях екуменізм переважно поданий як рух за єдність церков. «Питання християнської та церковної єдності, – пише сьомий генеральний секретар ВРЦ Кондрат Райзер, – становить серцевину традиційного екуменічного погляду і вважається найпершим смислом існування Всесвітньої ради церков» [8, с. 84].

Проте екуменічні інституції не вичерпуються лише ВРЦ: досить поширеними у світі є національні та регіональні ради церков, які також займаються екуменізмом. Існує понад сотню двосторонніх богословських діалогів, багато з яких узагалі не стосуються ВРЦ. А Римокатолицька церква – найбільша християнська церква – не є членом ВРЦ, проте активно працює у справі християнської єдності [8, с. 88].

Розглянувши ототожнення екуменізму й екуменічного руху, їх можна визначити так:

- екуменізм – це рух за зближення і єдність християн;
- екуменізм – це рух християн, який виступає за їх зближення і єдність;
- екуменізм – це рух за християнське зближення і єдність (християн).

Цікаво те, що у католицькому підручнику з догматичного богослов'я йдеться про «екуменічне богослов'я» та «богослов'я екуменізму». Таким чином, екуменізм – це не лише рух за зближення і єдність християн, але і напрям богослов'я, котрий розглядає проблему християнської єдності.

Сучасний православний богослов і публіцист о. Андрій Кураєв у книзі «Виклик екуменізму» дає десять розумінь екуменізму: 1) співробітництво християнських конфесій у євангелізації; 2) діалог між християнами з метою взаємного пізнання і перероблення негативних стереотипів; 3) знайомство інославі з православ'ям; 4) запозичення православ'ям позитивного досвіду в інших християн; 5) принцип єдності в різноманітності; 6) співробітництво християн у соціальних питаннях; 7) терпимість до інакомислячих; 8) існування благодаті в інших християнських церквах; 9) благодатна рівність християнських церков; 10) усі релігії сотеріологічно є рівнозначними. Оцінює А. Кураєв розуміння екуменізму таким чином: позитивної, схвальної оцінки, що є прийнятною для православ'я удостоюються перші сім розумінь, восьме є дискусійним, а останні два – неприйнятними. На нашу думку, слід зупинитися на останньому розумінні екуменізму. Історично екуменічний рух виник лише як прагнення християн до єдності. Тому принципи, на яких будувалися відносини між християнами, були перенесені на відносини між християнами і представниками інших релігій [6, с. 13].

Е. Мартинюк розглядає екуменізм у контексті процесів конвергенції, вельтизації, глобалізації та діалогу. Він продовжує традицію, започатковану німецьким релігієзнавцем Генріхом Фріком, котрий позначав поняттям «конвергенція» паралельні, подібні процеси в релігіях. З другої половини ХХ ст. конвергенцією почали називати зближення релігій. У наведеному широкому значенні «конвергенція» охоплює такі релігійні тенденції: а) співробітництво релігій у соціальній сфері; б) потяг до єднання різних деномінацій; в) утворення єдиної світової релігії. До конвергентних процесів Е. Мартинюк відносить і екуменічний рух, і вельтизацію, і діалог. Вельтизацією він називає тенденцію до створення всесвітніх організацій представниками різних релігій. Звужуючи це розуміння до християнства, можемо назвати утворення ВРЦ наслідком вельтизації у християнстві. Екуменічний рух, співробітництво християн у розв'язанні глобальних проблем, на думку цього автора, також належать до глобалізаційних процесів у релігійному житті. Конвергентним процесом є й діалог, оскільки він завжди спрямований на становлення толерантних відносин, співробітництва й зближення позицій у віровченні [7, с. 27–39].

Тезу про екуменізм як реакцію на секуляризацію поділяє і британський соціолог Роберт Кур'є. Екуменізм, на його думку, є відповіддю на падіння ролі релігії в індустріальному суспільстві, що відбувається у зниженні статистики членства. Аналізуючи британський методизм, соціолог відзначив, що якщо розкол свого часу йшов від

мирян («непосвячених»), то рух за єднання був переважно діяльністю священників. Р. Кур'є вбачає в потягу до об'єднання бажання замінити пряме, безпосереднє зростання релігійних громад на побічне – через об'єднання кількох релігійних організацій. З історії британського методизму соціолог виводить, що зовсім не є очевидним, що консолідація церков і деномінацій перешкоджають їхньому занепаду, і ще менш очевидним є те, що це приводить до релігійного відродження.

З іншого боку, багато мислителів виступали проти виведення екуменізму з секуляризації, або, принаймні, заявляли, що інтерпретація екуменізму як форми захисної реакції християнства на секуляризацію дуже спрощує характер як екуменізму, так і секуляризації.

Проблема християнської єдності ставила питання не лише про онтологічний статус християнських церков і деномінацій, але й, деякою мірою, про відносини між національними культурами, репрезентами яких виступали ті чи інші церкви й деномінації. У ситуації певної стабілізації екуменічного руху, завершення його інституційного оформлення, що припадає на початок останньої третини ХХ ст., перед християнами постає питання про діалог із представниками інших релігій. Це було спричинено стрімким зростанням в екуменічному русі церков і деномінацій Африки й Азії, для яких проблема співіснування з іншими релігіями була не лише теоретичною, а й практичною. На II Ватиканському соборі РКЦ було порушено питання про інші релігії, розв'язання якого знайшло своє відбиття в Декларації про відносини церкви до нехристиянських релігій (1965 р.). Оскільки християнство в африканських і азійських країнах певною мірою репрезентує західну культуру, то співіснування християнства із іншими релігіями, в першу чергу, постає як співіснування різних культурних традицій. А далі відбулася підміна понять – з проблеми співіснування культур відбувся перехід до проблеми онтологічного статусу різних релігій.

Британський соціолог Браян Вілсон зазначив, що церкви стають екуменічними лише тоді, коли вони як соціальні інститути перебувають у кризовому стані: «об'єднання і блокування відбувається тоді, коли інституції є радше слабкими, ніж сильними» [6, с. 43], коли спостерігається зменшення кількості пастви і розмиття відмінних рис у віровченні різних церков. Проблемама християнської єдності більше переймаються священники, а не миряни, що пояснюється бажанням духовенства підкріпити свій соціальний статус і повернути вплив на секуляризоване суспільство.

Особливою роллю в розвитку християнства наділяли екуменізм ще на початку ХХ ст. філософи й богослови. Архієпископ Кентербе-

рійський Вільям Темп зазначав, що екуменічний рух є «новим і великим явищем нашої епохи», а російський філософ Микола Бердяєв писав, що успіх руху «передбачає нову еру в самому християнстві, нову й глибоку духовність» [2, с. 97].

Отже, екуменічний рух ставить питання про діалог із іншими релігіями, але не говорить про істинність чи хибність тієї чи тієї релігії або їхню рівність у духовному вимірі. Міжрелігійні відносини також іноді називають екуменізмом, а точніше широким екуменізмом (*wider ecumenism*). «Широкий екуменізм, – пише американський дослідник П.Фен, – розуміється як офіційний рух, який залучає християн до діалогу з віруючими інших релігій – іудеями, мусульманами, буддистами, індуїстами, зороастрійцями, даосами, конфуціанцями, джайністами, сикхами, синтоїстами, послідовниками племінних релігій та таких нових релігійних рухів, як Церква уніфікації, тощо – є відносно новим феноменом» [2, с. 164]. Отже, екуменізм можна також розуміти як рух за діалог і зближення християн і послідовників інших релігій.

Російський дослідник історії релігії у Швеції О.Чернишова вирізняє три структурних рівні екуменічного руху: 1) конфесійний, на якому взаємодіють християнські церкви; 2) богословський, на якому взаємодіють різні християнські віровчення; 3) повсякденний, на якому взаємодіють окремі парафії та співтовариства не лише в релігійній, духовній, а й в соціальній сферах [2, с. 126].

З релігієзнавчої точки зору, екуменізм є видом міжконфесійних, міжцерковних відносин. Характерною ознакою екуменічних відносин є їхня спрямованість на зближення християн. Екуменізм як релігійний феномен є логічним наслідком релігійних і суспільних процесів ХІХ–ХХ ст. Серед тенденцій у межах християнства в цей період, що вплинули на виникнення екуменізму, були: поява національних позаконфесійних і міжконфесійних організацій та асоціацій у місіонерській сфері; християнська співпраця в Африці та Азії не лише в євангелізації, а й у суспільній сфері; виникнення міжнародних позаденомінаційних і конфесійних організацій. Ці тенденції до об'єднання зумовлені внутрішніми і зовнішніми факторами. Під внутрішніми розуміємо закономірності розвитку релігії. Екуменізм, із цієї точки зору, можна розглядати як кінцеву спробу злиття різних віросповідань, що, згідно з К. Тіле, є необхідною умовою розвитку будь-якої релігії, або ж як духовний рух, який розвиватиме лише певний елемент віровчення християнства [10, с. 159]. Під зовнішніми факторами розуміємо соціально-культурні умови. Серед них розвиток технологій, які, з одного боку, зламали соціальну й культурну ізо-

ляцію, а з іншого – вплинули на зростання соціальної гомогенності та культурне об'єднання в середині суспільства, а також секуляризація, що призвела до кризи релігійних організацій та появи релігійного плюралізму.

Характерною ознакою екуменічних відносин є їхня спрямованість на зближення християн. Проте окремо взята подія взаємовідносин представників двох церков може взагалі не мати стосунку до проблеми християнської єдності. Наприклад, взаємні вітання Константинопольських патріархів із папами римськими на Різдво і Пасху самі по собі видаються актами звичайної ввічливості, але в контексті інших документів із збірки Томос Агапіс стають важливим елементом екуменічних відносин двох церков. Також місіонерська співпраця залишається важливою складовою екуменічних відносин. Взагалі точка зору західних соціологів суттєво не відрізняється від позиції радянських дослідників. Зростання секуляризації, криза церков, розвиток технологій – такий основний перелік факторів, що сприяли появі екуменізму. «Екуменізм, – пише В. Гараджа, – є одним із симптомів глибокої кризи релігії в наш час, свого роду захисною реакцією на руйнівні для її традиційних форм тенденції в сучасному суспільному житті» [10, с. 87].

Згідно з законом єдності духу, завдяки єдності людського духу за розвитку релігійних переконань, орієнтованих на практику, виникає потреба модифікувати, відповідно, і теоретичні переконання. Те саме бачимо і в екуменізмі. За утвердження екуменічного руху та ідеї об'єднання християнських церков з'являється необхідність обґрунтувати християнську єдність, або єдність церкви Христової, з богословської точки зору. І таке обґрунтування знаходимо у російського філософа Володимира Соловйова і греко-католицького митрополита Андрея Шептицького, які випередили час і розробили теоретичні засади християнської єдності. Г. Кюнг, говорячи про екуменічну парадигму в теології, торкається лише постмодерністської епохи, тобто тільки через півстоліття після виникнення екуменічного руху.

Отже, екуменічні відносини можуть виявлятися на двох рівнях: релігійному й нерелігійному. До релігійного рівня належать співробітництво у вивченні та перекладі Біблії; богословський діалог із догматичних питань, спільні молитви й богослужіння, співпраця в місіонерстві, тобто спільна діяльність у суто релігійних питаннях. На думку О. Сарапіна, «діяльність набуває статусу релігійної в тому випадку, коли вона в остаточному підсумку є сотеріологічно орієнтованою» [4, с. 57]. Нерелігійний рівень екуменічних відносин – це

співпраця у сфері медицини й освіти, захист прав і свобод людини, боротьба з бідністю, охорона природи, антимілітаристська взаємодія тощо.

В основі обох видів екуменічних відносин лежить релігійна толерантність – повага і сприйняття інших релігійних напрямів. Західна цивілізація прийшла до усвідомлення толерантності як цінності через війни і переслідування, ксенофобію і расизм. Міжконфесійні відносини на Заході пройшли різні стадії: від хрестових походів, переслідування еретиків, релігійних війн до терпимого співіснування, толерантного ставлення й екуменічних відносин.

Україна віддавна є місцем зустрічі різних традицій християнства, а тому проблема єдності християн тут завжди була актуальною. У незалежній, демократичній Україні це питання стає щораз важливішим, оскільки наше суспільство, розділене політичними й міжконфесійними конфліктами, дуже потребує загальнохристиянської єдності та міжрелігійного порозуміння.

Співпраця в межах екуменічного руху з соціальних питань не лише слугує зближенню деномінацій та окремих християн, а й поглиблює їхнє взаєморозуміння і прихильність один до одного. Пошук єдності церкви екуменісти часто пов'язують із боротьбою за мир і соціальну справедливість у світі. Цілі співпраці християн різних церков і деномінацій можна по-різному інтерпретувати. Одні вбачають їх у «залучення в дужки» відмінностей і зосередженні уваги на тому, що об'єднує, інші – у співпраці з підготовки базису для доктринального зближення. Проте для самої соціальної діяльності відмінності в розумінні цілей співпраці не є принциповими, оскільки взаємодія суб'єктів не виключає, що кожен із них має свої наміри і цілі, але позитивно впливає на спільні зусилля. Наприклад, християнська співпраця у благодійних заходах для соціально незахищених верств населення має ціль – допомогти людям, отже, її інтерпретація – як прояв єдності чи як засіб винайдення єдності – тут не суттєва. Співпраця християн указує лише на існуючу толерантність між суб'єктами відносин, їхню близькість і відсутність гострих розбіжностей у суспільних позиціях.

Величезну роль у досягненні такої єдності мають відігравати засоби масової інформації, які формують громадську думку. Проте однобічне висвітлення релігійних процесів тими журналістами (комунікаторами), які висвітлюють релігійні події чи пишуть на релігійні теми, не маючи при цьому елементарних знань про інші церкви та конфесії, лише сприяє поглибленню конфліктів. Тому життєво важливого зна-

чення для України набуває формування когорти релігійних журналістів, які мають такі знання і вмінють схоплювати релігійну правду подій.

Різнібічне вивчення екуменізму дасть змогу не лише краще зрозуміти сучасне християнство і спрогнозувати подальші шляхи його розвитку, але й на основі його збагнути міжрелігійний діалог, від якого багато в чому залежить майбутнє світової спільноти.

Таким чином, екуменізм не є однорідним феноменом, адже він знає змін у процесі свого розвитку і має регіональні особливості. Екуменізм не лише веде до еволюції відносин між церквами і деномінаціями – від самостійного співіснування, конкурентної боротьби на ринку духовних послуг до взаємного визнання, сопричастя й об'єднання, а й сам еволюціонує у взаємодії з секулярним світом, християнськими церквами, які не є учасниками руху, іншими релігіями.

Використані джерела:

1. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки XIX ст. – К. : Дух і літера, 2006. – 331 с.
2. Гордиенко Н.С. Современный экуменизм. Движение за единство христианских церквей. – М. : Наука, 1972. – 200 с.
3. Етерович М. Екуменічний діалог – ідеал і реальність // Людина і світ. – 2002. – № 11–12. – С. 2–9.
4. Экуменическое движение. Антология ключевых текстов / Сост. М. Киннемон, Б. Коун. – М. : ББИ, 2002. – 615 с.
5. Кочан Н. Екуменізм: до характеристики явища і поняття // Знаки часу: До проблеми порозуміння між церквами / Упор. Антонюк М, М. Маринович. – К. : Сфера, 1999. – С. 13–18.
6. Кураев А. Вызов экуменизма. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Издательский Совет РПЦ, 2003. – 384 с.
7. Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. – К. : Гносис, 2001. – С. 26–36.
8. Райзер К. Экуменизм в поисках нового взгляда // Экуменическое движение. Антология ключевых текстов / Сост. М. Киннемон, Б. Коуп. – М. : ББИ, 2002. – С. 81–89.
9. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
10. Тиле К. Основные принципы науки о религии // Классика мирового религиоведения. Антология. – Т. 1. – М. : Каннон+, 1996. – С. 144–196.
11. Яроцький П. Екуменізм: стан, проблеми сучасного розвитку // Релігійна свобода: свобода релігії і національна ідентичність – світовий досвід та українські проблеми. Науковий щорічник. – 2002. – № 6. – С. 37–41.